

ORIENTAL JOURNAL OF PHILOLOGY

journal homepage:

<http://www.supportscience.uz/index.php/ojp/about>**THE REPRESENTATION OF NATIONAL VALUES AND HISTORICAL MEMORY
THROUGH THE IMAGE OF HISTORICAL FIGURES IN ENGLISH AND UZBEK
LITERATURE****Nargiza Erkaboyeva***Teacher at General Secondary School No. 33, Davlatobod District**E-mail: nargizaerkaboyeva62@gmail.com**Science ID: FSN-0926-0074**Namangan, Uzbekistan***ABOUT ARTICLE**

Key words: historical figure, historical image, national values, historical memory, national identity, Uzbek literature, English literature, historical truth, artistic interpretation, historical novel, patriotism, moral values, comparative literature.

Received: 03.10.26**Accepted:** 04.10.26**Published:** 05.10.26

Abstract: This article provides a comparative analysis of the representation of historical figures in Uzbek and English literature and examines how national values and historical memory are expressed through these literary images. In literary works, historical figures function not only as characters representing particular historical periods and events, but also as artistic means of expressing a nation's historical memory, national identity, moral values, and cultural traditions. The study focuses on the literary representations of such historical figures as Alisher Navoi, Mirzo Ulugbek, and Zahiriddin Muhammad Babur in Uzbek literature (in the novels of Oybek, P. Qodirov and O. Yoqubov) and the place of the image of Amir Timur in national historical memory, and examines representations of kings, statesmen, military leaders, and other historical personalities in English literature. Particular attention is paid to the relationship between historical fact and artistic interpretation and to the representation of such national values as patriotism, justice, knowledge, enlightenment, statehood, and concern for the people. The article also explores the role of literary works in preserving historical memory and transmitting cultural and national values from one generation to another. The study demonstrates that the image of a historical figure serves as an important literary means of understanding national history and preserving collective

historical memory in both Uzbek and English literary traditions.

INGLIZ VA O'ZBEK ADABIYOTIDA TARIXIY SHAXS OBRAZI ORQALI MILLIY QADRIYAT VA TARIXIY XOTIRANING IFODALANISHI

Nargiza Erkaboyeva

Davlatobod tumani 33-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Email: nargizaerkaboyeva62@gmail.com

Ilmiy identifikatsiya raqami: FSN-0926-0074

Namangan, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: tarixiy shaxs, tarixiy obraz, milliy qadriyat, tarixiy xotira, milliy o'zlik, o'zbek adabiyoti, ingliz adabiyoti, tarixiy haqiqat, badiiy talqin, tarixiy roman, vatanparvarlik, ma'naviy qadriyatlar, qiyosiy adabiyotshunoslik.

Annotatsiya: Mazkur maqolada ingliz va o'zbek adabiyotida tarixiy shaxs obrazining yaratilishi hamda ushbu obrazlar orqali milliy qadriyat va tarixiy xotiraning badiiy ifodalanishi qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Tarixiy shaxslar obrazi badiiy adabiyotda nafaqat muayyan tarixiy davr va voqealarni aks ettiruvchi personaj, balki xalqning tarixiy xotirasi, milliy o'zligi, ma'naviy-axloqiy qarashlari va madaniy qadriyatlarini ifodalovchi badiiy vosita sifatida namoyon bo'ladi. O'zbek adabiyotida Alisher Navoiy, Mirzo Ulug'bek va Zahiriddin Muhammad Bobur kabi tarixiy shaxslarning badiiy talqinlari (Oybek, P. Qodirov va O. Yoqubov romanlari misolida) hamda Amir Temur obrazining milliy tarixiy xotiradagi o'rni, ingliz adabiyotida esa qirollar, davlat arboblari, sarkardalar va boshqa tarixiy shaxslar obrazlari misolida tarixiy voqelikning badiiy qayta yaratilishi o'rganiladi. Tadqiqotda tarixiy haqiqat va badiiy talqin, milliy o'zlik, vatanparvarlik, adolat, ilm-ma'rifat, davlatlilik, xalqparvarlik kabi qadriyatlarning tarixiy obrazlar orqali ifodalanish xususiyatlariga e'tibor qaratiladi. Shuningdek, ingliz va o'zbek adabiyotida tarixiy xotiraning shakllanishi hamda avloddan avlodga yetkazilishida badiiy asarlarning o'rni aniqlanadi. Tadqiqot natijasida tarixiy shaxs obrazi har ikki adabiyotda milliy tarixni badiiy anglash va tarixiy xotirani saqlashning muhim vositalaridan biri ekanligi asoslanadi.

ОТРАЖЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ И ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ
ЧЕРЕЗ ОБРАЗ ИСТОРИЧЕСКОЙ ЛИЧНОСТИ В АНГЛИЙСКОЙ И УЗБЕКСКОЙ
ЛИТЕРАТУРЕ

Наргиза Эркабоева

Учитель общеобразовательной школы № 33 Давлатабадского района

E-mail: nargizaerkaboyeva62@gmail.com

Научный идентификационный номер: FSN-0926-0074

Наманган, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: историческая личность, исторический образ, национальные ценности, историческая память, национальная идентичность, узбекская литература, английская литература, историческая действительность, художественная интерпретация, исторический роман, патриотизм, духовные ценности, сравнительное литературоведение.

Аннотация: В статье проводится сравнительный анализ художественного изображения исторической личности в узбекской и английской литературе, а также рассматриваются особенности выражения национальных ценностей и исторической памяти посредством данных образов. Исторические личности в художественной литературе выступают не только как персонажи, отражающие определённую историческую эпоху и события, но и как художественное средство выражения исторической памяти народа, национальной идентичности, духовно-нравственных представлений и культурных ценностей. В исследовании рассматриваются художественные образы таких исторических личностей, как Алишер Навои, Мирзо Улугбек и Захириддин Мухаммад Бабур в узбекской литературе (на материале романов Айбека, П. Кадырова и О. Якубова), место образа Амира Темура в национальной исторической памяти, а также образы королей, государственных деятелей, военачальников и других исторических личностей в английской литературе. Особое внимание уделяется соотношению исторической действительности и художественной интерпретации, а также выражению посредством исторических образов таких национальных ценностей, как патриотизм, справедливость, знания, просвещение, государственность и забота о народе. Кроме того, исследуется роль художественной литературы в сохранении исторической памяти и передаче национальных и культурных ценностей от поколения к поколению. В результате исследования обосновывается, что образ исторической личности является одним из важных художественных средств осмысления национальной истории и сохранения коллективной исторической

Kirish. Tarix va adabiyot insoniyatning o'tmish haqidagi tasavvurini shakllantiruvchi muhim ma'naviy hodisalardan hisoblanadi. Tarixiy voqealar ilmiy manbalar orqali qayd etilsa, badiiy adabiyot ularni inson taqdiri, xarakteri va kechinmalari orqali qayta talqin qiladi. Ayniqsa, tarixiy shaxslar obrazi orqali xalqning o'tmishi, milliy qadriyatlari, ma'naviy qarashlari va tarixiy xotirasi badiiy jihatdan aks ettiriladi.

Tarixiy shaxs badiiy asarda real hayotdagi insonning aynan nusxasi sifatida emas, balki ijodkorning tarixiy materialni qayta ishlashi natijasida yaratilgan obraz sifatida namoyon bo'ladi. Yozuvchi tarixiy manbalardan foydalanadi, biroq tarixiy faktlarni tanlash, voqealarni joylashtirish, personajlar o'rtasidagi munosabatlarni yaratish va qahramonning ichki dunyosini tasvirlash orqali tarixiy materialga badiiy mazmun beradi. O'zbek va ingliz adabiyotlarida tarixiy shaxs obrazining badiiy talqini o'ziga xos an'analarga ega. O'zbek adabiyotida Amir Temur, Alisher Navoiy, Mirzo Ulug'bek va Zahiriddin Muhammad Bobur kabi shaxslar milliy tarix va madaniyat bilan uzviy bog'langan obrazlar hisoblanadi. Ingliz adabiyotida esa Angliya tarixidagi qirollar, davlat arboblari va sarkardalar, jumladan, Henry V, Richard III kabi shaxslar badiiy asarlarda turli nuqtayi nazarlardan talqin qilingan. Mazkur mavzuni qiyosiy o'rganish orqali ikki adabiyotning tarixga munosabati, tarixiy xotirani badiiy ifodalash usullari va milliy qadriyatlarni aks ettirish tamoyillarini aniqlash mumkin.

Tarixiy shaxs obrazi va tarixiy xotira tushunchasi

Tarixiy shaxs tushunchasi muayyan davrning siyosiy, ijtimoiy, ilmiy yoki madaniy hayotida muhim rol o'ynagan real inson bilan bog'liq. Badiiy adabiyotda esa tarixiy shaxs muayyan estetik vazifani bajaradigan personajga aylanadi. Uning tarixiy faoliyati bilan bir qatorda, xarakteri, ruhiy dunyosi, insoniy munosabatlari va ichki ziddiyatlari ham tasvirlanadi. Tarixiy obrazning muhim xususiyati shundaki, uning asosida tarixiy fakt mavjud bo'ladi. Biroq badiiy obraz tarixiy manbada berilgan ma'lumotlar bilan cheklanib qolmaydi. Yozuvchi tarixiy shaxsning hayotidagi muhim voqealarni tanlab, ularni ma'lum g'oyaviy-estetik maqsad asosida birlashtiradi. Tarixiy xotira esa jamiyat yoki xalqning o'z o'tmishi haqidagi kollektiv tasavvurlarini anglatadi [1; 2]. Tarixiy xotira orqali xalq o'zining kelib chiqishi, buyuk ajdodlari, boshidan kechirgan voqealari, g'alabalari va yo'qotishlarini eslab boradi. Badiiy adabiyot ana shu xotirani saqlash va avlodlarga yetkazishning muhim vositalaridan biridir. Tarixiy shaxs obrazining tarixiy xotira bilan aloqasi ayniqsa muhimdir. Chunki kitobxon tarixiy shaxsni faqat tarixiy faktlar orqali emas, balki uning badiiy obrazi orqali ham qabul qiladi. Shu sababli adabiyot tarixiy xotiraning shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatishi mumkin. Masalan, Alisher Navoiy obrazi o'zbek kitobxoni uchun nafaqat XV asr

shoiri, balki milliy adabiyot, ilm-ma'rifat va ma'naviyat timsoli sifatida ham mavjud. Bobur obrazi esa tarixiy hukmdor bilan bir qatorda shoir, adib, sayohatchi va vatan sog'inchini boshdan kechirgan inson sifatida talqin qilinadi [3]. Ingliz adabiyotida ham tarixiy shaxslar milliy xotiraning tarkibiy qismi sifatida namoyon bo'ladi. Shakespeare dramalaridagi ingliz qirollari obrazlari tarixiy voqealarni badiiy shaklda qayta tasavvur qilishga imkon beradi. Shu jihatdan Shakespeare tarixiy dramalari ingliz milliy tarixining badiiy xotirasini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

O'zbek adabiyotida tarixiy shaxs obrazi

O'zbek adabiyotida tarixiy shaxslar obrazi qadimiy tarixiy va adabiy manbalar bilan bog'liq holda rivojlangan. Mumtoz adabiyot vakillarining asarlarida hukmdorlar, olimlar, shoirlar va davlat arboblari doir turli ma'lumotlar uchraydi. Biroq zamonaviy o'zbek adabiyotida tarixiy shaxs obrazining imkoniyatlari ayniqsa tarixiy roman janri orqali kengaydi. XX asr o'zbek adabiyotida tarixiy mavzu keng o'rin egalladi [4]: Abdulla Qodiriy "O'tkan kunlar" romani bilan o'zbek tarixiy romaniga asos solgan bo'lsa [5], Oybek, Pirimqul Qodirov, Odil Yoqubov kabi ijodkorlar tarixiy shaxslar obrazi orqali milliy tarixning muhim davrlarini badiiy qayta yaratdilar. Oybekning "Navoiy" romanida Alisher Navoiy obrazi markaziy o'rin egallaydi [6]. Yozuvchi tarixiy shaxsni faqat buyuk shoir sifatida emas, balki jamiyat hayotida faol ishtirok etgan davlat arbobi va xalq taqdiriga befarq bo'lmagan ma'rifatparvar sifatida tasvirlaydi. Navoiy obrazining muhim jihatlaridan biri uning xalq manfaatiga e'tiboridir. Bunda adolat, ilm, ma'rifat, insonparvarlik kabi qadriyatlar tarixiy shaxs obrazining mazmunini tashkil etadi. Navoiy obrazining badiiy talqinida uning ijodkor sifatidagi faoliyati ham alohida ahamiyatga ega. U milliy til va adabiyot rivojiga katta hissa qo'shgan shaxs sifatida tasvirlanadi. Shu sababli uning obrazi milliy madaniy o'zlik bilan bevosita bog'lanadi. Pirimqul Qodirovning "Yulduzli tunlar" romanida esa Bobur obrazi markaziy o'rin egallaydi [7]. Bobur obrazi orqali tarixiy shaxsning siyosiy faoliyati bilan bir qatorda uning insoniy kechinmalari ham ko'rsatiladi. Boburning vatan sog'inchi, Andijon va Movarounnahrda bo'lgan munosabati tarixiy xotira va vatanparvarlik masalalarini kuchaytiradi. Uning Hindistondagi faoliyati esa Sharq tarixining turli hududlari o'rtasidagi madaniy aloqalarni anglash imkonini beradi. Bobur obrazining yana bir muhim jihati shundaki, u faqat hukmdor emas, balki ijodkor sifatida ham tasvirlanadi. Bu jihat uning tarixiy shaxs sifatidagi qiyofasini murakkablashtiradi va uni harbiy-siyosiy shaxsdan kengroq madaniy fenomen darajasiga olib chiqadi. Odil Yoqubovning "Ulug'bek xazinasi" romanida Mirzo Ulug'bek obrazi orqali ilm va hokimiyat o'rtasidagi munosabat masalasi ko'tariladi [8]. Ulug'bekning ilm-fanga bo'lgan muhabbati uning siyosiy faoliyati bilan qarama-qarshi vaziyatlarda namoyon bo'ladi. Mirzo Ulug'bek obrazi orqali ilm-ma'rifat, tafakkur, ilmiy izlanish va ma'naviy meros kabi qadriyatlar ilgari suriladi. Uning rasadxona qurdirishi va astronomiya

sohasidagi faoliyati badiiy asarda milliy ilmiy merosning muhim belgisi sifatida talqin qilinadi. Shunday qilib, o'zbek adabiyotida tarixiy shaxslar obrazi orqali milliy tarixning turli jihatlarini: davlatlilik, vatanparvarlik, ilm-ma'rifat, adolat, insonparvarlik va milliy madaniyat kabi qadriyatlar aks ettiriladi.

Amir temur obrazi va milliy tarixiy xotira

O'zbek tarixiy xotirasida Amir Temur alohida o'rin egallaydigan tarixiy shaxslardan biridir. Uning obrazi adabiyot, tarixshunoslik, dramaturgiya va boshqa san'at turlarida turli shakllarda tasvirlangan. Amir Temur obrazining badiiy talqinida davlatlilik va siyosiy kuch masalalari bilan bir qatorda, tartib, intizom, harbiy mahorat va davlat boshqaruvi kabi tushunchalar ham muhim o'rin tutadi. Tarixiy shaxs sifatida Amir Temurga baho berish turli davr va tarixiy manbalarda turlicha bo'lgan. Badiiy adabiyot esa ushbu tarixiy obrazni muayyan ijodkorning dunyoqarashi va davr talablari asosida qayta talqin qiladi. O'zbek adabiyotida Amir Temur obrazining qayta tiklanishi milliy tarixiy xotiraning faollashuvi bilan ham bog'liq. Ayniqsa, mustaqillikdan keyingi davrda tarixiy merosga munosabat o'zgardi va milliy tarixning muhim shaxslarini qayta anglash jarayoni kuchaydi.

Bu jarayonda Amir Temur obrazi milliy davlatchilik va tarixiy o'zlikni anglash bilan bog'liq timsollardan biriga aylandi. Shu bilan birga, ilmiy tadqiqotda tarixiy shaxs obrazini faqat ijobiy yoki salbiy baholash bilan cheklanmaslik, balki uning badiiy talqinini tarixiy manba va muallif konsepsiyasi bilan birgalikda ko'rib chiqish muhimdir.

Ingliz adabiyotida tarixiy shaxs obrazi

Ingliz adabiyotida tarixiy shaxs obrazining rivojlanishi tarixiy drama va tarixiy roman janrlari bilan chambarchas bog'liq. Ayniqsa, William Shakespeare ijodidagi tarixiy dramalar bu borada muhim o'rin tutadi. Shakespeare "Richard III", "Henry V", "Henry IV" kabi tarixiy dramalarida Angliya tarixidagi qirollar obrazini badiiy talqin qilgan [9; 10; 11]. "Richard III" tragediyasidagi Richard obrazi tarixiy shaxsning murakkab badiiy talqiniga misol bo'la oladi. Asarda hokimiyat uchun kurash, siyosiy ambitsiya, xiyonat va axloqiy mas'uliyat kabi masalalar markazga chiqariladi. Richard obrazi orqali tarixiy shaxsning shaxsiy xarakteri va siyosiy hokimiyat o'rtasidagi munosabat yoritiladi. Shu jihatdan bu obraz o'zbek adabiyotidagi hukmdor obrazlari bilan qiyoslash uchun ham imkon beradi. "Henry V" dramasida esa tarixiy shaxsning davlat va xalq oldidagi mas'uliyati, urush, vatanparvarlik va qirollik burchi masalalari muhim o'rin egallaydi. Henry V obrazi orqali ingliz milliy tarixining muhim davri badiiy shaklda ifodalanadi. Qirolning askarlar oldidagi nutqlari va urush jarayonidagi xatti-harakatlari uning tarixiy shaxs sifatidagi obrazini shakllantiradi. Biroq Shakespeare tarixni aynan tarixiy hujjat shaklida takrorlamaydi. U tarixiy voqealarni dramatik konflikt, dialog, monolog va obrazlararo

munosabatlar orqali qayta quradi. Shu sababli Shakespeare tarixiy dramalarida tarixiy fakt va badiiy talqin o'zaro uyg'unlashadi.

Walter scott va tarixiy roman an'anasi

Ingliz adabiyotida tarixiy shaxs obrazini o'rganishda Walter Scott ijodi alohida ahamiyatga ega. Scott tarixiy roman janrining rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatgan adiblardan biri sifatida e'tirof etiladi [12; 13; 14]. Uning "Ivanhoe", "Waverley", "Rob Roy" kabi asarlarida [15; 16] tarixiy davrning siyosiy va ijtimoiy muhitini badiiy tasvirlashga katta e'tibor beriladi. Scott ijodining muhim xususiyatlaridan biri tarixiy shaxs va oddiy insonlar taqdirini bir syujet doirasida birlashtirishdir. Shu orqali tarix faqat mashhur shaxslar faoliyati emas, balki jamiyatning turli qatlamlari hayoti bilan bog'liq jarayon sifatida ko'rsatiladi. "Ivanhoe" romanida qiroli Richard I kabi tarixiy shaxslar bilan bir qatorda badiiy personajlar ham mavjud. Bu usul tarixiy voqealarni kengroq ijtimoiy muhitda tasvirlash imkonini beradi. Scottning tarixiy roman an'anasi o'zbek tarixiy romanlarining shakllanishi va rivojlanishini qiyosiy o'rganishda ham muhim nazariy manba bo'lib xizmat qiladi.

Shakespeare va oybek ijodining qiyosiy tahlili

Ingliz va o'zbek adabiyotidagi tarixiy shaxs obrazlarini qiyoslash uchun Shakespeare va Oybek ijodi alohida qiziqish uyg'otadi. Shakespeare tarixiy dramalarida tarixiy shaxslar asosan siyosiy konfliktlar, hokimiyat uchun kurash va davlat boshqaruvi masalalari orqali ochiladi. Oybekning "Navoiy" romanida esa tarixiy shaxsning siyosiy faoliyati bilan birga, uning ilmiy, adabiy va ma'naviy faoliyati ham keng yoritiladi. Bu ikki ijodkorning tarixiy shaxsga munosabatida muhim farq mavjud. Shakespeare tarixiy shaxsni dramatik konflikt markaziga qo'yadi. Oybek esa tarixiy shaxsni jamiyatning ma'naviy va madaniy taraqqiyoti bilan bog'liq holda tasvirlaydi. Shunga qaramay, ikkala adabiy an'anada ham tarixiy shaxs o'z davrining muhim muammolarini ifodalash vositasi sifatida xizmat qiladi.

Shakespeare qirollar orqali hokimiyat va axloq masalasini ko'tarsa, Oybek Navoiy orqali davlat, xalq, adolat va ma'rifat munosabatlarini yoritadi.

Bobur va Henry V obrazlarining qiyosi

Bobur va Henry V turli tarixiy-madaniy muhitga mansub bo'lsa-da, ikkala shaxs ham hukmdor va harbiy-siyosiy faoliyat bilan bog'liq tarixiy shaxslar hisoblanadi.

Bobur obrazi o'zbek adabiyotida ko'pincha murakkab insoniy kechinmalarga ega hukmdor sifatida tasvirlanadi. Uning vatan sog'inchi, oilaviy munosabatlari, siyosiy kurashlari va ijodkorligi bir butun obrazni shakllantiradi. Henry V obrazi esa ingliz adabiyotida davlat va qirollik mas'uliyati bilan bog'liq holda talqin qilinadi. Uning obrazi orqali davlat manfaatlari, harbiy burch va vatanparvarlik masalalari yoritiladi.

Ikki obraz o'rtasidagi muhim umumiylik - tarixiy shaxsning siyosiy faoliyati bilan insoniy qiyofasi o'rtasidagi bog'liqlikdir. Farq esa tarixiy va madaniy muhit bilan belgilanadi. Bobur obrazida vatan sog'inchi va ijodkorlik kuchliroq namoyon bo'lsa, Henry V obrazida davlat va harbiy burch masalasi ko'proq dramatiklashtiriladi.

Tarixiy shaxs obrazi orqali milliy qadriyatlarning ifodalanishi

Milliy qadriyatlar xalqning tarixiy tajribasi, ma'naviy qarashlari, urf-odatlar, axloqiy me'yorlari va madaniy merosini o'zida mujassamlashtiradi. Badiiy adabiyot tarixiy shaxs obrazlari orqali ana shu qadriyatlarni individual inson taqdiri bilan bog'laydi. O'zbek adabiyotida Navoiy obrazi orqali: ilm va ma'rifat; ona tiliga hurmat; adolat; insonparvarlik, xalqparvarlik va ma'naviyat kabi qadriyatlar ifodalanadi. Bobur obrazi orqali: vatanparvarlik; tarixiy xotira; ona yurtga muhabbat; ijodkorlik va insoniy sadoqat kabi qadriyatlar aks etadi. Ulug'bek obrazi orqali esa: ilm-fanga hurmat; ilmiy tafakkur; ma'rifat; bilimga intilish kabi qadriyatlar ifodalanadi. Ingliz adabiyotida Henry V obrazi orqali davlat va vatan oldidagi mas'uliyat, Richard III obrazi orqali esa hokimiyat va axloq o'rtasidagi ziddiyatlar yoritiladi. Demak, tarixiy shaxslar milliy qadriyatlarning bevosita tashuvchisiga aylanadi.

Tarixiy xotiraning avlodlararo uzluksizligi

Tarixiy xotiraning eng muhim vazifalaridan biri o'tmish tajribasini keyingi avlodga yetkazishdir. Badiiy adabiyot bu jarayonda alohida o'rin tutadi. Chunki tarixiy faktlar ko'pincha quruq ma'lumot shaklida qabul qilinsa, badiiy asar orqali ular inson taqdiri bilan bog'lanadi. Masalan, "Yulduzli tunlar"ni o'qigan kitobxon Bobur tarixini nafaqat hukmdorning hayoti sifatida, balki insonning vatan, oila, hokimiyat va ijod o'rtasidagi murakkab munosabatlari sifatida qabul qiladi. Xuddi shuningdek, Shakespeare dramalari ingliz tarixidagi qirollar va siyosiy voqealarni keyingi avlodlar uchun badiiy xotira shakliga keltiradi. Shu jihatdan tarixiy adabiyot tarixiy xotirani saqlashning o'ziga xos shakli sifatida namoyon bo'ladi.

Tarixiy haqiqat va badiiy talqin

Tarixiy shaxs obrazini tahlil qilishda tarixiy haqiqat va badiiy talqin masalasi alohida ahamiyatga ega. Tarixchi tarixiy voqeani mavjud manbalar asosida tiklashga intiladi. Yozuvchi esa tarixiy materialdan badiiy maqsad uchun foydalanadi [17; 18; 19]. Shu sababli badiiy asardagi tarixiy shaxsning barcha harakatlarini tarixiy hujjat sifatida qabul qilish to'g'ri emas. Badiiy talqin tarixiy shaxsning xarakterini ochish, uning ruhiy kechinmalarini tasvirlash va tarixiy davrning ma'naviy muhitini ko'rsatishga xizmat qiladi. Masalan, Shakespeare tarixiy voqealarni dramatik konflikt asosida qayta tashkil etadi. Oybek esa Navoiy davrining siyosiy va madaniy muhitini roman shaklida qayta yaratadi. Har ikkala holatda ham tarixiy fakt badiiy tasavvur orqali qayta ishlanadi. Shu sababli tarixiy shaxs obrazini o'rganishda ikki jihatni birgalikda hisobga olish zarur:

tarixiy prototip va badiiy obraz [20]. Tarixiy prototip real shaxsga tegishli bo'lsa, badiiy obraz yozuvchining interpretatsiyasi natijasida yuzaga keladi.

Sharq va g'arb adabiyotida tarixiy shaxs obrazining umumiy jihatlar

O'zbek va ingliz adabiyotidagi tarixiy shaxs obrazlari turli madaniy sharoitlarda yaratilgan bo'lsa-da, ular o'rtasida bir qator umumiy jihatlar mavjud. Birinchidan, har ikki adabiyotda tarixiy shaxs real tarixiy prototipga ega. Ikkinchidan, tarixiy shaxs obrazidan muayyan davrning siyosiy va ijtimoiy muammolarini yoritish uchun foydalaniladi. Uchinchidan, tarixiy shaxs orqali milliy qadriyatlar ifodalanadi.

To'rtinchidan, badiiy asarlar tarixiy xotirani saqlash va qayta talqin qilish vazifasini bajaradi. Beshinchidan, tarixiy shaxslar obrazida individual insoniy xususiyatlar bilan tarixiy vazifa o'rtasidagi munosabat yoritiladi. Demak, tarixiy shaxs obrazi ikki adabiyotda ham tarix va badiiy tafakkur o'rtasidagi bog'lovchi vosita vazifasini bajaradi.

Sharq va g'arb adabiyotidagi farqli jihatlar

Shu bilan birga, o'zbek va ingliz adabiyotidagi tarixiy shaxs obrazlarida muayyan farqlar ham mavjud. O'zbek tarixiy asarlarida tarixiy shaxs ko'pincha xalq, millat, ma'naviyat va vatan tushunchalari bilan bog'lanadi. Tarixiy shaxsning ma'naviy qiyofasi ham uning siyosiy faoliyati kabi muhim hisoblanadi. Ingliz tarixiy dramalarida esa hokimiyat, qirollik, siyosiy kurash, taxt uchun raqobat va shaxsiy ambitsiya masalalari ko'proq dramatik konflikt shaklida beriladi. Masalan, Richard III obrazi hokimiyat uchun kurashning murakkabligini ifodalasa, Navoiy obrazi ilm, ma'rifat, adolat va xalqparvarlik bilan bog'liq. Biroq bu farqlarni mutlaq qarama-qarshilik sifatida qabul qilish mumkin emas. Har ikki adabiyotda ham tarixiy shaxsning insoniy va siyosiy qiyofasi birgalikda shakllantiriladi.

Tarixiy shaxs va milliy o'zlik

Tarixiy shaxs obrazining muhim vazifalaridan biri milliy o'zlikni anglash jarayoniga xizmat qilishdir. Milliy o'zlik xalqning o'z tarixini, madaniyatini, tilini va ma'naviy merosini anglash bilan chambarchas bog'liq. Alisher Navoiy obrazi o'zbek milliy o'zligida adabiyot va tilning o'rnini ifodalaydi. Bobur obrazi esa o'zbek tarixining Markaziy Osiyo va Hindiston tarixidagi o'rnini bilan bog'liq murakkab tarixiy-madaniy aloqalarni ko'rsatadi. Ulug'bek obrazi milliy tarixdagi ilmiy tafakkur va ilm-fan an'analarni ifodalaydi. Ingliz adabiyotida esa Henry V kabi tarixiy shaxslar ingliz davlat va milliy tarixining muayyan bosqichlarini ifodalaydi. Shakespeare o'z tarixiy dramalari orqali ingliz tarixining muhim siyosiy davrlarini badiiy xotiraga aylantiradi.

Tarixiy shaxs obrazining zamonaviy ahamiyati

Tarixiy shaxs obrazining ahamiyati faqat o'tmishni tasvirlash bilan chegaralanmaydi. Tarixiy shaxslar bugungi jamiyat uchun ham ma'naviy va tarbiyaviy ahamiyatga ega. Badiiy asarlarda tarixiy shaxslarning hayoti orqali bugungi avlodga: tarixni bilish; milliy merosni

qadrlash; ilm va ma'rifatga intilish; vatanparvarlik; insoniylik; adolat va ma'naviy mas'uliyat kabi tushunchalar yetkaziladi. Shu sababli tarixiy roman va tarixiy drama nafaqat adabiy-estetik, balki ma'rifiy vazifani ham bajaradi.

Xulosa. Ingliz va o'zbek adabiyotida tarixiy shaxs obrazi milliy qadriyat va tarixiy xotirani ifodalashning muhim badiiy vositalaridan biridir. O'zbek adabiyotida Navoiy, Bobur va Ulug'bek obrazlari (Oybek, P. Qodirov va O. Yoqubov romanlari misolida) ilm-ma'rifat, adolat, vatanparvarlik va milliy o'zlik qadriyatlarini ifodalaydi, Amir Temur obrazi esa milliy davlatchilik va tarixiy o'zlikni anglash bilan bog'liq timsol sifatida qayta talqin qilinmoqda. Ingliz adabiyotida Shakespeare tarixiy dramalari hokimiyat, axloq va qirollik mas'uliyati masalalarini dramatik konflikt orqali ochsa, Walter Scott tarixiy romani tarixiy shaxs taqdirini jamiyatning turli qatlamlari hayoti bilan bog'laydi.

Qiyosiy tahlil ikki adabiyotda umumiy tamoyillar – real tarixiy prototipga tayanish, tarixiy fakt va badiiy talqinning uyg'unligi, tarixiy xotirani avlodlarga yetkazish vazifasi mavjudligini ko'rsatadi. Farq esa urg'uda namoyon bo'ladi: o'zbek adabiyotida tarixiy shaxs ko'proq ma'naviy-ma'rifiy qiyofasi orqali, ingliz tarixiy dramasida esa siyosiy kurash va shaxsiy ambitsiya orqali talqin qilinadi. Bu farqlar har ikki adabiyotning tarixni badiiy anglash va tarixiy xotirani saqlashdek umumiy vazifasini inkor etmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Halbwachs, M. (1992). On Collective Memory. University of Chicago Press.
2. Assmann, J. (2011). Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination. Cambridge University Press.
3. Bobur, Z. M. Boburnoma. Toshkent.
4. Karimov, N., Mamajonov, S., Nazarov, B., Normatov, U., & Sharafiddinov, O. XX asr o'zbek adabiyoti tarixi. Toshkent: O'qituvchi.
5. Qodiriy, A. O'tkan kunlar. Toshkent.
6. Oybek. Navoiy. Toshkent.
7. Qodirov, P. Yulduzli tunlar. Toshkent.
8. Yoqubov, O. Ulug'bek xazinasini. Toshkent.
9. Shakespeare, W. (1592–1594). Richard III.
10. Shakespeare, W. (1599). Henry V.
11. Shakespeare, W. (1597). Henry IV, Part 1.
12. Lukács, G. (1962). The Historical Novel. Merlin Press.
13. Fleishman, A. (1971). The English Historical Novel: Walter Scott to Virginia Woolf. Johns Hopkins University Press.
14. Eagleton, T. (2005). The English Novel: An Introduction. Blackwell Publishing.

15. Scott, W. (1819). *Ivanhoe: A Romance*. Edinburgh.
16. Scott, W. (1814). *Waverley*. Edinburgh.
17. White, H. (1973). *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Johns Hopkins University Press.
18. White, H. (1987). *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation*. Johns Hopkins University Press.
19. White, H. (1999). *Figural Realism: Studies in the Mimesis Effect*. Johns Hopkins University Press.
20. Quronov, D., Mamajonov, Z., & Sheraliyeva, M. *Adabiyotshunoslik lug'ati*. Toshkent: Akademnashr.